

BÂKÎ'NİN GAZELLERİNDE SEVGİLİNİN ADLANDIRILMASI
ÜZERİNE BİR İNCELEME
AN ANALYSIS ON HOW THE BELOVED ONE IS NAMED IN
BÂKÎ'S GHAZALS

CAFER MUM

Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
Assoc. Prof. Dr., Inonu University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Letter.
cafer.mum@inonu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-0042-5159>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-62, Mayıs-May 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 27.02.2018
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 12.04.2018
Sayfa-*Pages* : 23-27

 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3908>

www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate®

BÂKÎ'NİN GAZELLERİNDE SEVGİLİNİN ADLANDIRILMASI
ÜZERİNE BİR İNCELEME
AN ANALYSIS ON HOW THE BELOVED ONE IS NAMED IN
BÂKÎ'S GHAZALS

CAFER MUM

Öz

Klâsik Türk edebiyatının hemen her döneminde gazel, şairler tarafından tercih edilen bir nazım şekli olmuştur. Özellikle son asırlarda muhteva bakımından bir çeşitlenme görülmekle birlikte gazelde asıl konu daima aşk olmuştur. "Gazel" adının kendisi bile aşk ile ilgilidir. Şairler, sevgiliyi tasvir ederken veya methederken ya da ona doğrudan seslenerek kendisine karşı besledikleri duygu ve düşüncelerini anlatırken onu bir şekilde adlandırma ihtiyacı duymuşlardır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan aşk hikâyelerinde sevgilinın Leylâ, Şîrîn, Züleyhâ, Azrâ, Gülşâh gibi bir özel adı vardır. Fakat gazel geleneğinde sevgilinın özel adla adlandırılması gibi bir uygulama yoktur. Bu nedenle gazelde şairler sevgili için "özel adlandırma" yoluna giderler. Bu adların bir kısmı "kalıcı adlar"dır; ya başından beri sevgili anlamındadırlar ya da sonradan bu anlamı kazanmışlardır. Bunların sayısı fazla değildir. Sevgili için kullanılan adların büyük çoğunluğu "geçici adlar"dır. Geçici adlar da ya istiare ya da kinaye yoluyla meydana getirilmektedir. İstiare ile adlandırmada, başka bir varlığın adı geçici olarak sevgili için ad olmaktadır. Kinaye ile adlandırmada ise, sevgilinın herhangi bir sıfatı ad yerine ve ad görevinde kullanılmaktadır. Bu makalede, klâsik dönemin şairlerinden biri olan ve klâsikleşmeyi en iyi biçimde temsil ettiğini düşündüğümüz Bâkî'nin gazellerindeki sevgili adları, adlaşma süreçlerine göre tasnif edilerek incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Gazel, Bâkî, sevgili, sevgilinın adları, adlaşma süreçleri.

Abstract

Ghazals have always been a versification style favored by the poets in almost all eras of classical Turkish literature. Although there has been a recent diversification in terms of content especially in the last few centuries, the main issue in ghazals has always been love. Indeed, the noun "Ghazal" is itself related with love. Poets needed to name their beloved ones to describe, praise or address them directly with the aim of expressing the emotions and thoughts they have for them. In the love stories written in the form of Masnavi, the beloved one has been named usually with such proper names as Leylâ, Şîrîn, Züleyhâ, Azrâ and Gülşâh. However, in the ghazal tradition there is no such naming the beloved ones with the proper names. Because of this reason, poets prefer naming their beloved ones with "special naming". Some of these names are "permanent names", either having the meaning the beloved one ever since, or earned that meaning in time. They are not many in number. Most of the names used for the beloved one are "temporary names". These names are created either by metaphors or by antonomasia. In the naming with metaphors, the name of another creature is given to the beloved one temporarily. In the antonomasia, an adjective describing the beloved one is adopted as a name and used as a noun. In this study, the names for the beloved ones will be analyzed in terms of their processes of transforming into names in the ghazals of Bâkî, who is one of the poets of the classic era and who, we think, represents best the process of becoming a classic.

Key Words: Ghazal, Bâkî, beloved one, names of the beloved one, processes of becoming a name.

1. Giriş

Gazel, klâsik Türk şiirinin hemen her döneminde önemini korumuş ve daima şairlerin en fazla tercih ettiği nazım şekillerinden biri olmuştur. Farklı dönemsel üslûplar içinde değişik konulara da yer verilmekle birlikte gazelde asıl ve vazgeçilmez konu aşktır. Zaten “[g]azel kelimesi sözlükte ‘kadınlarla sevgi üzerine konuşmak, söyleşmek’ anlamına gelir.” (İpekten, 1994: 7).

Gazelde aşk konusu işlenirken en fazla öne çıkan tipler şunlardır: Âşık, sevgili ve rakip. Âşık, aşkın öznesi olup, neredeyse daima şairin kendisidir. Sevgili, aşkın objesidir; aşkın merkezinde yer alır. Her şey onun içindir ve onun etrafında döner. Rakip ise, aşk olayında her zaman olumsuz bir tip olarak yerini alır. O, sevgili için bir nazlanma aracı iken, âşığın gözünde de bir ara bozucu rolündedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar (2012: 27-28), *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde, saray kelimesi hakkında bilgi verdikten sonra, aşk ile saray arasındaki benzerlikten hareketle sevgili, âşık ve rakibin konumu ile ilgili şu önemli tespitlerde bulunur:

“Binaenaleyh aşk da bu cinsten bir istiare olacak, sevgili hükümdara benzeyecekti. O kalp âleminin hükümdarıdır. Bu sistemde hükümdara, dolayısıyla sevgiliye asıl hususiyetlerini veren güneştir. Orta Çağ hayallerinde hükümdar daima güneştir. Onun gibi kendi menziline ağır ağır yürür. Rastladığını aydınlatır. [...] İşte edebiyatımızın aşk etrafındaki hayalleri bu sistemi bize verir. Sevgilinin bütün davranışları hükümdarın davranışlarıdır. Sevmez, bir nevi tabii vergi gibi sevmeyi kabul eder. İsterse iltifat ve lütfeder. Hatta hükümdar gibi ihsanları vardır. Yine onun gibi, isterse, bu lütfu ve ihsanı esirger. Hatta cevri eder, işkence eder, öldürür. Kiskanılır, fakat kiskanmaz. Bir saray, bir yığın mâbeyinci, gözde veya gözde olmaya namzetlerle doludur. Sevgilinin etrafında da rakipler vardır. Âşık tıpkı bir sarayadamı gibi bu rakiplerle mücadele hâlinindedir. Hülâsa saray nasıl mutlak ve keyfi irade, hatta kapris ise, sevgili de öylece naza giden hür iradedir.”

Aşkın merkezinde sevgili yer aldığı içindir ki, âşıkâne gazelerde şairler, bazen onun güzelliğini ve tutumlarını tasvir etmekte veya övmekte bazen bizzat ona hitap ederek kendisine karşı besledikleri duygularını dile getirmekte bazen de kimi tavırları nedeniyle serzenişte bulunmaktadır. Fakat bunu yaparken sevgili için herhangi bir “özel isim” kullanmadıkları görülmektedir. Çünkü gazelde sevgili sadece “sevgili”dir. Böyle olmakla birlikte, sevgilinin ismi yerine kullanılan ve birbirinin müteradifi olan pek çok isim vardır: *Yâr, düst, dil-ber, cânân, serv, sanem, nigâr, gül-‘izâr, lâle-ruh, mâh-rû* vs.

Makalemizde, Türk şairlerinin gazelde sevgiliyi nasıl adlandırdıkları konusu, Bâkî (ö. 1600)’nin gazelleri örneğinde incelenecektir.¹ Nazım şekli olarak gazelin tercih edilmesi, bu tarzda ana konunun aşk olması ve sevgili için herhangi bir özel isim

¹ Bâkî Divanı’nın tenkitli metni, Sabahattin Küçük (1994) tarafından yayımlanmıştır. Furkan Öztürk (2016: I-II) ise, Bâkî Divanı’nın bağlamsal dizin ve işlevsel sözlüğünü hazırlamıştır.

kullanılmaması nedeniyledir. *Leylâ vü Mecnûn*, *Yûsuf u Züleyhâ* gibi mesnevilerde de şiirin ana konusu aşktır. Fakat orada sevgilinin *Leylâ*, *Şîrin*, *Azrâ*, *Gülşâh*, *Züleyhâ* gibi birtakım özel isimleri vardır. Çalışmamızda şair olarak Bâkî'nin tercih edilmesi ise, onun hem klâsik dönem şairi hem de kanaatimizce Türk edebiyatında klâsikleşmeyi en iyi biçimde ortaya koyan şahsiyet olmasından dolayıdır. Bu özellikleri nedeniyle Bâkî'nin gazellerinde sevgilinin adlandırılması üzerine yapacağımız bu inceleme, konunun klâsik Türk şiirindeki genel durumu hakkında da en azından bir fikir verecektir. Başka şahsiyetlerin gazellerinde yapılabilecek benzer incelemeler, muhakkak ki bize hem karşılaştırma hem de konu hakkında çok daha net değerlendirmelerde bulunma imkânı sağlayacaktır.

2. Gazelde Sevgilinin Adlandırılması

Bilindiği üzere, evrendeki canlı cansız bütün varlıkları, insan tasavvurundaki somut ve soyut bütün kavramları, tek tek ya da tür olarak karşılayan sözlere ad denilmektedir (Korkmaz, 2007: 195). “*Adlar, varlık ve nesnelere verilmişlerine, yani dilde yüklendikleri görevlere göre de özel adlar ve cins adları olmak üzere ikiye ayrılır.*” diyen Zeynep Korkmaz (2007: 199, 213), özel adları, “*benzerleri bulunmayan, yaratılıştaki tek olan varlıklara verilen adlar*”; cins adları ise, “*aynı türden olan canlı cansız bütün varlık ve kavramlara verilen ortak adlar*” şeklinde tarif etmektedir.

Daha önce de söylediğimiz gibi, gazelerde, sevgili için kullanılan herhangi bir “özel isim”le karşılaşılmamaktadır. Fakat gramerde farklı başlıklar altında yer alan çeşitli yapıların sevgiliyi adlandırmak amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Korkmaz’ın (2007: 249) “özel adlandırma” başlığı altında verdiği şu bilgiler, makalemizin konusuyla büyük benzerlik göstermektedir:

“Adlar benzetme yolu ile bazen başka bir kavramı karşılamak üzere de kullanılır. Eldeki eserlerde çok rastlanan mecaz sanatı böyle bir benzetmeye dayanır. Söz gelişi ‘ev’ için yuva, ‘kadın’ için dişi kuş, aracı, vasıta için maşa, ‘makam’ için koltuk sözlerinin kullanılması gibi. Yalnız, mecazlı kullanılış yoluyla verilen adlar [...] kalıcı yani sürekli değil, geçicidir. Çünkü anlatımı renklendirmek, güçlendirmek ve sanatlı kılmak için adların yerine geçici olarak kullanılmışlardır.”

Şairlerimizin sevgiliyi adlandırmak için kullandıkları isimlerden sadece birkaç tanesi doğrudan sevgili anlamına gelmektedir: *Dost*, *yâr* gibi. Diğerlerinin tamamı “özel adlandırma” kategorisinde değerlendirilebilecek niteliktedir. Çünkü ya istiare ya da kinaye yoluyla sevgiliye ad olmuş ve ad görevinde kullanılmışlardır. Dolayısıyla bunlar, kalıcı değil, geçici adlardır: *Büt*, *serv*, *meh-pâre*, *rûh-ı revân*, *mâh-rû*, *bî-vefâ*, *gül-i handân*, *kaşî kemân*, *yüzi gülşen* gibi. Fakat çalışmamızda da görüleceği üzere, geçici adların bir kısmı, şiirde çok kullanıldıkları için, zamanla asıl anlamlarını geri plâna iterek, en azından edebî dilde kalıcı ad olma özelliği kazanmıştır: *Cânân*, *dil-ber*, *dil-dâr* gibi. Bazılarının ise kimi yerlerde ad olarak kimi yerlerde de başka bir ad için sıfat görevinde kullanıldığı görülmektedir: *Dil-rübâ*, *meh-rû*, *gül-‘izâr* gibi. Bunlar geçici ad ile kalıcı ad arasındaki geçiş sürecinde kalmış adlardır.

Sevgilinin adları, belli bir şairin divanı üzerine yapılan bazı tahlil çalışmalarında da yer almaktadır. Harun Tolasa (2001: 149-150), *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası* adlı eserinde, 'umumi olarak sevgili' başlığı altında, "Sevgili meşhumuna, bütün divan içinde ya doğrudan doğruya ismi olan veya ismi yerine kullanılan şu kelimeler altında tesadüf etmekteyiz." dedikten sonra, toplam 64 isim zikretmiş ve "Bu kelimelerden bazıları [...] sevgilinin müşebbehünbih'i durumundadır. Keza bazı kelimeler de aslında sıfattır. Fakat hepsi yeri geldikçe onun doğrudan doğruya bir ismi gibi kullanılmakta ve sevgiliye bunlarla hitap edilmektedir." değerlendirmesinde bulunmuştur. Sevgilinin adlarına, Ali Nihad Tarlan (1964: 155-162), *Şeyhî Divanı'nı Tetkik* adlı eserinde 'sevgili' başlığı altında, Sefercioğlu (2001: 132-146) ise, *Nev'î Divanı'nın Tahlili* adlı eserinde "sevgili ile ilgili tasavvurlar" başlığı altında yer vermiştir. Bu son iki çalışmada ad vurgusu yapılmamış olmakla birlikte, verilen beyit örneklerinde ilgili kelimelerin parantez içinde veya koyu yazıldığı görülmektedir. Fakat özel bir ad vurgusu yapılmadığından bazen ad görevinde olmayan kimi sıfatların da diğerleri gibi işaretlendiği görülmektedir.²

3. Bâkî'nin Gazellerinde Sevgilinin Adlandırılması

Bâkî'nin gazelleri muhteva bakımından çeşitlilik gösterse de bunlar arasında en fazla öne çıkan konu aşktır. Bunu rintlik konusu takip eder. O, gazellerinde övünürken, şiirinin eşsiz olduğunu söyler ve bunu da "fenn-i aşk"ta üstat olmasına bağlar:

*Şi'r-i Bâkîye nazîr olmaz hiç
Fenn-i aşk içre olupdur üstâd* (Küçük, 1994: 127)³

Bâkî, aşkı konu alan gazellerinde, bazen sevgiliyi tasvir etmekte veya övmekte bazen doğrudan ona seslenerek kendisine karşı beslediği duygu ve düşüncelerini dile getirmekte bazen de gördüğü muamele nedeniyle serzenişte bulunmaktadır:

*Nağs-ı hüsnün kimse Bâkî gibi tasvîr itmeye
Safha-i eş'ârda anca kalemler aşına* (421/7)

*Kim ide vaşf-ı cemâlün seniñ âyîne-sıfat
Bâkî-i tab' gibi olmaya hiç vassâfı* (541/5)

*Vassâfısın o serv-kadûn râstı bu kim
Tab'-ı bülend-tarzuña ahsent Bâkiyâ* (10/5)

*Meddâh olalı çeşm-i gazâlâneñe
Bâkî öğrendi gazel tarzını Rûmun şu'arâsı* (508/7)

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü üzere Bâkî, sevgilinin güzelliğini, güzellik unsurlarını tasvir eden (*vassâf*) ve metheden (*meddâh*) bir şair olduğunu, bu işte bir benzerinin bulunmadığını ve aynı sebeple Anadolu şairlerinin gazel tarzını kendisinden

² Gazelde sevgilinin adlarını konu alan ve bizim de bu çalışmada yer yer yararlandığımız Farsça iki makaleyi de burada zikretmek istiyoruz: Bunlardan biri gazelde sevgilinin adlarını (*bk. Ahmedî Pürenârî, 1393*), diğeri ise Hâkânî, Nizâmî ve Sa'dî'nin gazellerinde sevgilinin adlarını incelemektedir (*bk. Çermegî Umrânî, 1387*)

³ Çalışmamızın bundan sonraki kısımlarında Bâkî'nin gazellerinden yapılan alıntılarını (Küçük, 1994) adlı eserdeki yeri, sadece gazel ve beyit numarası şeklinde verilecektir: (44/6) gibi.

öğrendiğini söylemektedir. Aşağıdaki beyitte ise, bazen şiir bazen gazel diyerek aslında sevgiliye kendi durumunu arz ettiğini ifade etmektedir:

*Geh şi'r ü geh gazel diyü dil-dâra Bâkıyâ
'Arz iderüz nezâket ile hasb-i hâlümüz (207/5)*

Bâkî Dîvânı'nda 548 Türkçe gazel bulunmaktadır (Küçük, 1994:102-439). Bu gazellerin incelenmesi neticesinde, şairin, sevgiliyi tasvir ederken veya överken ya da ona hitap ederken 986 yerde “özel adlandırma” yoluna başvurduğu ve toplam 159 farklı ad kullandığı görülmüştür. Bu adların kullanım sıklığı farklılık göstermektedir: 10 defadan daha fazla kullanılan ad sayısı sadece 21'dir. Diğerleri daha az sayıda kullanılmış olup, 1'i 9, 1'i 8, 5'i 7, 2'si 6, 5'i 5, 8'i 4, 11'i 3, 22'si 2, 84'ü ise sadece 1 kere kullanılmıştır. Görüldüğü üzere şair sevgiliyi adlandırmak için çok sayıda ad kullanmıştır. Bunların hepsi sevgili için kullanılmış ve birbirinin müteradifi olmakla birlikte, her birinin kendine ait özel bir anlamı vardır. Farklılık bunların hem anlamında hem de adlaşma sürecinde kendini gösterir.

Zeynep Korkmaz'ın (2007: 249) sözünü ettiği “*kalıcı adlar*” ve “*geçici adlar*” tasnifinin, incelemekte olduğumuz sevgilinin adları konusu için de oldukça elverişli olduğu görülmektedir. Bu nedenle Bâkî'nin sevgiliyi adlandırmada kullandığı 159 adı, kalıcı ve geçici adlar şeklinde tasnif ederek ilgili başlıklar altında bunların adlaşma süreçlerini de inceleyeceğiz.

3.1. Kalıcı Adlarla Sevgiliyi Adlandırma

Kalıcı adlar ifadesi ile zaten sevgiliye ad olan veya adlaşma sürecini tamamlayarak sadece sevgiliyi ifade etmek üzere kullanılan adları kastediyoruz. Bâkî'nin gazellerindeki 159 sevgili adından sadece 7'sinin bu özelliği taşıdığı tespit edilmiştir. Bunlar da kullanım sıklığı sırasıyla *yâr*, *dil-ber*, *cânân/cânâne*, *dûst*, *dil-dâr*, *mahbûb* ve *habîb* adlarıdır. Gazellerdeki 986 adlandırmanın 363'ünde bu adlar kullanılmış olup, %36,81'lik bir orana tekabül etmektedir (bk. Tablo 1).

Kalıcı adlardan *yâr*, *habîb*, *mahbûb*, *dûst* sözcüklerinin asıl anlamlarında da sevgili anlamı vardır. Fakat diğer üç sözcük, bir adlaşma sürecinden geçerek zamanla gramerdeki yapı ve bu yapıya bağlı anlam çerçevelerinin ötesine geçmiş ve sevgiliye ad olma vasfı kazanmış, böylece kalıcı birer ad olmuştur. *Cânân*, bir görüşe göre “cân” kelimesi ve “-ân” nisbet ekinin birleşmesiyle türetilmiş bir ad olup, sevgili demektir. Başka bir görüşe göreyse “cân” demek olup, kelimenin aslı “ey cân” anlamında “cânâ”dır. Bu görüşe göre sona gelen “n” zait olup, genizden gelen “n” sesidir.⁴ *Cânâne* ise, “cânân” kelimesinin “-e” nisbet ve zait ekini almış hâlidir. “Canın kaynağı odur” veya “o benim canımdır” cümlelerindeki anlamdan kinayedir.⁵ *Dil-ber*, gönül anlamındaki “dil” ile götürmek anlamındaki “burden” fiilinin muzari kökü olan “ber”in birleşmesiyle elde edilmiş birleşik bir sıfattır. Anlamı, gönlü alıp götürden demektir. *Dil-dâr* da aynı şekilde “dil” ile sahip olmak, elde etmek anlamındaki “dâşten” fiilinin muzari kökü olan “dâr”ın birleşmesiyle elde edilmiştir. Anlamı, gönle sahip olan, onu elde eden

⁴ <https://www.vajehyab.com/dehkhoda/جانان> (Son Erişim Tarihi: 23.03.2018)

⁵ <https://www.vajehyab.com/dehkhoda/جانانه> (Son Erişim Tarihi: 23.03.2018)

demektir. Her iki örnekte de birleşik sıfat, ad yerine kullanılarak adlaşmıştır. Sıfat söylenip mevsuf kastedildiği için de sevgiliden kinayedir.

Yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere *cânân/cânâne*, *dil-ber* ve *dil-dâr* kelimeleri, gramerdeki yapı ve anlam çerçevelerinin ötesine geçerek, sadece sevgili için kullanılan birer kalıcı ada dönüşmüşlerdir.

Tablo 1: Kalıcı Adlar

Sevgilinin Adı	Sayı	%	Sevgilinin Adı	Sayı	%
<i>cânân/cânâne</i>	43	4,36	<i>habîb</i>	2	0,20
<i>dil-ber</i>	72	7,30	<i>mahbûb</i>	7	0,71
<i>dil-dâr</i>	16	1,62	<i>yâr</i>	195	19,77
<i>dûst</i>	28	2,83			
Toplam				363	36,81

3.2. Geçici Adlarla Sevgiliyi Adlandırma

Geçici adlar ifadesi ile henüz kalıcı ad olma vasfı kazanmamış adları kastediyoruz. Bunlar ya başka bir adın istiare yoluyla sevgiliyi adlandırmak amacıyla söylenmesi ya da sevgiliyi anlatan bir sıfatın onun adı yerine kullanılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bâkî'nin gazellerindeki 159 sevgili adının 152'si, yani %95,59'u geçici ad olma özelliği taşımaktadır. Bu adlar toplam 623 yerde kullanılmıştır. Bu da genel sayının %63,18'ine tekabül etmektedir.

Söz konusu geçici adları, adlaşma süreçleri bakımından incelediğimizde, bunların iki grupta toplandıklarını gördük: İstiare yoluyla sevgiliye ad olanlar ve kinaye yoluyla sevgiliye ad olanlar. Aşağıdaki başlıklarda, şairin sevgiliyi adlandırmak için kullandığı bu adlar, adlaşma süreçlerine göre tasnif edilerek incelenecektir.

Belâğatin başlıklarından biri olan beyan ilmi, bir maksadı değişik yollarla ifade etmenin usul ve kaidelerinden bahseder ve lafızla anlam arasındaki ilginin niteliklerini ele alır (Saraç, 2001: 89). Teşbih, istiare, mecaz ve kinaye sanatları bu ilmin alt başlıklarıdır (Gozârî, 1368: 23). Bu sanatlar, hayal unsuruna ağırlık veren şairlerin imaj yaratmalarında önemli görevler üstlenmektedir. Çünkü teşbih, istiare, mecaz ve kinaye sanatları, şiiri daha edebî ve daha hayalî bir konuma yükseltmektedir (Ahmedî Pûrenârî, 1393: 5). Bâkî de gazellerinde sevgiliyi adlandırırken bu sanatlardan yararlanmıştır. Bu nedenle makalemizde, sevgili adlarını, istiare yoluyla adlandırma ve kinaye yoluyla adlandırma başlıkları altında topladık. Şair, teşbih sanatını, mevsufun yerine ve ad görevinde kullanacağı birtakım sıfatları elde etmede kullanmıştır. Onun için bu sanata kinaye yoluyla adlandırma başlığı altında yer verdik.

3.2.1. İstiare Yoluyla Sevgiliyi Adlandırma

Sevgilinin geçici adlarından istiare yoluyla elde edilenler, önceden de ad olmaları bakımından kinaye yoluyla elde edilenlerden ayrılır. Çünkü bunların her biri başka bir varlığın veya kavramın adı iken burada geçici olarak sevgiliyi adlandırmak amacıyla kullanılmıştır. Konunun daha anlaşılır olması için istiare sanatı hakkındaki genel bilgilere bakmak yararlı olacaktır:

“**İstiare**, sözlükte ödünç istemek ve ödünç almak, ıstilahta bir sözü hakiki anlamının dışında kullanmak anlamındadır. Bu yönüyle istiare, mecazın bir türü sayılır. Hakiki ve mecazi anlam arasındaki ilgi ve alakanın benzetme olması özelliğinden dolayı mecaz-ı istiarî olarak da adlandırılmıştır. İstiare aynı şekilde, teşbihin unsurlarından sadece ‘müşebbehünbih’in zikredilmesi ve diğer üç unsurun (müşebbeh, vech-i şebeh ve edat-ı teşbih) dışarıda bırakılması özelliği bulunmakla birlikte benzetmenin var olması nedeniyle teşbihin de bir türü sayılmıştır. [...] İstiarenin değişik tasniflerinden en önemlisi, teşbihin iki tarafı esas alınarak yapılan tasniftir. **İstiare-i musarraha veya muhakkaka**: Bu istiare çeşidinde söyleyenin maksadı ‘müşebbeh’ olduğu hâlde sadece ‘müşebbehünbih’ zikredilmektedir. [...] **İstiare-i mekniye veya bi’l-kinaye**: İstiarenin bu çeşidinde sadece ‘müşebbeh’i zikrediyorlar ve bazen ‘müşebbehünbih’in bir özelliğini karine olarak söylüyorlar. Buna istiare-i tahyîliye de denilmiştir.” (Mîrsâdıkî, 1376: 11-12).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere, sevgilinin istiareli adları, bu sanatın çeşitlerinden *istiare-i musarraha veya muhakkaka*, yani açık istiare kategorisine girmektedir. Çünkü istiarenin taraflarından sadece müşebbehünbih söylenmiştir. İstiareler, başka varlıkların veya kavramların adlarıyla yapıldığı için açık istiarenin bir türü olan ‘istiare-i asliyye’ grubuna dâhil olmaktadır (*bk.* Saraç, 2001: 110-111). Fakat kimi çalışmalarda kâfir ve zâlim gibi ism-i fâillerin fiilden türetilmiş olmaları nedeniyle açık istiarenin diğer türü olan ‘istiare-i teb’iyye’ grubuna dâhil edilmesi gerektiği ifade edilmektedir (*bk.* Recâî, 1353: 298). Konumuz açısından önemli olan, açık istiarenin adlar ile yapılmış olmasıdır. Söz konusu kelimeler de fiilden türetilmiş olsa bile son tahlilde birer addir.

Bâkî'nin gazellerinde sevgiliyi adlandırmak için kullandığı 159 addan 60'ı (%37,73) istiare yoluyla elde edilmiştir. Bu isimler toplam 369 yerde kullanılmıştır. Bu da genel sayı içinde %37,42'ye tekabül etmektedir (*bk.* Tablo 2).

Şairin istiare yoluyla sevgiliyi nasıl adlandırdığını aşağıdaki birkaç örnek üzerinde göstermeye çalışalım:

Bir kadem bas lutf ile gel gül-şene ey serv-kad
Bileler eksüklüğün her serv-i bâlâ semt semt (23/5)

‘Aşık-ı didâr-ı pâküñdür meger kim cûylar
Cüst ü cû eyler seni ey serv-i bâlâ semt semt (23/2)

Âh kim ol serv-i bâlânuñ irişmez güşına
Gerçi kûyında olan feryâdum irdi göklere (481/4)

Yukarıdaki beyitlerin ilkinde geçen “serv-i bâlâ” tamlaması ile kastedilen, sevgili değil, ‘gülşen’deki servi ağacıdır. Aynı beyitte sevgilinin adı, servi boylu anlamındaki “serv-kad”dır. Bu ise, istiare yoluyla değil, ilgili bölümde de izah edileceği üzere, mevsuftan kinaye yoluyla elde edilmiştir. Önce sevgilinin boyu serviye teşbih edilerek bir sıfat oluşturulmuş, daha sonra aynı sıfat bu beyitte olduğu gibi ad görevinde kullanılarak ada dönüştürülmüştür. Ama ilk beyitte ‘gülşen’deki servi anlamında

kullanılan “serv-i bâlâ”, ikinci ve üçüncü beyitlerde sevgili için müşebbehunbih konumunda kullanıldığından açık istiare yoluyla sevgiliye ad olmuştur. İstiare, bir ad (serv) ile yapıldığı için ‘istiare-i asliye’dir.

Zinhâr eline âyine virmeñ o kâfirüñ
Zîrâ görünce sûretini büt-perest olur (97/4)

Hezâr mertebe ‘aşkuñda gâlibem Kaysa
Nihâyet ey **sanem** ol deñlü iştihârum yok (245/2)

Hayra gir dilde yir it diñle sözün Bâkîñüñ
Dili al ey **büt-i Çîn** hayrına bir deyr eyle (433/5)

Yukarıdaki ilk beyitte, ism-i fâil olan “kâfir” kelimesi, sevgili için müşebbehunbih olarak kullanılmış, dolayısıyla istiare yoluyla adlaştırılmıştır. Aynı şekilde ikinci beyitteki “sanem” ve üçüncü beyitteki “büt-i Çîn” de istiare yoluyla sevgiliye ad olmuştur.

Tablo 2: İstiare Yoluyla Yapılan Geçici Adlar

Sevgilinin Adı	Sayı	%	Sevgilinin Adı	Sayı	%
<i>âfet</i>	11	1,11	<i>letâfet gülsitâni</i>	1	0,10
<i>âfitâb</i>	3	0,30	<i>mâh/meh</i>	40	4,05
<i>âhû</i>	4	0,40	<i>meh-pâre</i>	1	0,10
<i>âhû-beçe</i>	1	0,10	<i>meh-pâreler</i>	1	0,10
<i>âşüb</i>	2	0,20	<i>melâhat Mısrımuñ Yüsuf-cemâli</i>	1	0,10
<i>begüm</i>	9	0,91	<i>nahl</i>	7	0,70
<i>büt</i>	5	0,50	<i>nâzük nihâl</i>	1	0,10
<i>cân tabîbi</i>	2	0,20	<i>nergis-i mestâne</i>	1	0,10
<i>cân (cânâ/ey cân)</i>	32	3,24	<i>nigâr</i>	25	2,53
<i>çeşm ü çerâğ-ı cân</i>	1	0,10	<i>nihâl-i nâz-perver</i>	1	0,10
<i>dürr-i pâk</i>	2	0,20	<i>‘ömrüm</i>	3	0,30
<i>efendi</i>	13	1,31	<i>pâdişâh/pâdişeh</i>	12	1,21
<i>gazâl/gazâle</i>	3	0,30	<i>perî</i>	6	0,60
<i>gonca</i>	12	1,21	<i>püser</i>	1	0,10
<i>gözüm nûri</i>	2	0,20	<i>rûh-ı revân</i>	2	0,20
<i>güher-i kân-ı saltanat</i>	1	0,10	<i>rüy-ı zemîñüñ mâh-ı tâbânı</i>	1	0,10
<i>gül-i handân</i>	2	0,20	<i>sanem</i>	15	1,52
<i>gülistânım</i>	1	0,10	<i>serv</i>	42	4,25
<i>hâce-i bâzâr-ı firâk</i>	1	0,10	<i>sipîhr-i mâh-cemâl</i>	1	0,10
<i>hâce-i sâhib-vekâr</i>	1	0,10	<i>sultân</i>	14	1,41
<i>hûr-ı cemil</i>	1	0,10	<i>şâh/şeh/şâhâ/şehâ</i>	46	4,66
<i>husrev</i>	7	0,71	<i>şâhenşâh</i>	1	0,10

<i>hüsn âfîtabı</i>	1	0,10	<i>şehryâr</i>	1	0,10
<i>Ka'bem</i>	1	0,10	<i>şeh-süvâr</i>	4	0,40
<i>kâfir</i>	2	0,20	<i>tabîb</i>	3	0,30
<i>kamer</i>	1	0,10	<i>tût-i gûyâcuğ</i>	1	0,10
<i>kebk-i hurâmân</i>	1	0,10	<i>tût-i şeker-hây</i>	1	0,10
<i>kable-i cân</i>	1	0,10	<i>verd-i handân</i>	1	0,10
<i>kiblem</i>	7	0,71	<i>Yûsuf-ı sâni</i>	3	0,30
<i>lâle-i sir-âb-ı çemen-zâr-ı cefâ</i>	1	0,10	<i>zâlim</i>	1	0,10
Toplam				369	37,50

3.2.2. Kinaye Yoluyla Sevgiliyi Adlandırma

Sevgilinin geçici adlarından kinaye yoluyla elde edilenler, asılları bakımından ad değil, birer sıfattır. Fakat sevgiliyi adlandırmak üzere ad yerine ve ad görevinde kullanıldıklarında adlaşmış sıfat olmaktadır. Bu şekildeki bir kullanım da kinaye sanatı içinde değerlendirilmektedir.

Belâgat âlimleri, başlangıçta kinayenin kapsamını çok geniş tutmuş, fakat daha sonra onu sınırlandırma yoluna gitmişlerdir. Bu sanat için birçok tanım yapılmıştır (*bk. Vahîdiyân Kâmyâr, 1375: 55-56*).

“Dil bakımından kinaye, insanın bir şey söylemesi ve onunla başka bir şeyi kastetmesidir. Şairin kendi duygu ve düşüncelerini sanatlı ve etkili şekilde anlatmada kullandığı kinaye, beyan ilminin önemli konularından ve anlatımın en çarpıcı biçimlerinden biridir. Aslında ‘kinaye, dile bir nevi ayrıcalık kazandırmaktır’. Kinaye, söz ve onun içerdiği açık anlam bakımından bir ortaklık, asıl söylenmek istenen örtük anlam bakımından bir vekillik konumu meydana getirmektedir. Bir konumdan diğer bir konuma geçişi sağlaması ve açık olanla örtük olan arasında bir irtibat kurması nedeniyle kinayenin sanatsal ve edebî değeri vardır. Kinayenin zevk ve değeri, okuyucunun metnin oluşum sürecine katılması ve zihinsel bir faaliyetle sözün kapalı anlamının izini sürmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kinaye, açık anlatımdan daha belîğdir. Kinayede açık bir karinenin bulunması durumunda ilk anlamın da kastedilmesi mümkündür. Fakat açık anlam kapalı anlamı işaret etmiyorsa onu kinaye saymak imkânsızdır.” (Kahrâmânî Ferd ve Poştâr, 1394: 142-143).

Mîrsâdîkî (1376: 220) ise, kinayeyi şöyle tanımlamıştır: *“Kinaye: Sözlükte kapalı konuşmak, ıstılahta biri yakın (hakiki) diğeri uzak (mecazî) iki anlamı olan ve bu iki anlamdan birinin diğeri içerdiği ve kişinin biraz düşünerek ilk anlamın içerdiği ikinci anlamı kavrayacağı söz demektir.”*

Kinayede dikkat edilecek hususlardan biri, söylenen sözün ilk anlamına hamledilebilir olması ve bunu engelleyici herhangi bir karine bulunmamasıdır. (Vahîdiyân Kâmyâr, 1375:59; Hazri vd., 1396: 90; Safarî ve Sâdîkî, 1391: 356).

Ali Nihad Tarlan (1981: 181-182) da, *“Kinaye bir ifade yerine başka bir ifade koyar. Yalnız bunun istimali bir sebebe müstenid olmalı.”* dedikten sonra, *“Bu iki ifade*

tahlil edilirse aralarında bazan teşbih ve temsile, bazan hurafî bir münasebete tesadüf olunur. Mecaz ile farkı, mecaz hakikate hamledilemez. Kinayede hakikat de düşünülebilir” değerlendirmesinde bulunmaktadır.

Kinayenin çeşitlerinden biri, mevsuftan yani isimden kinayedir. Bu tür kinaye, bir ismin sıfatını söyleyerek ismin kendisini kastetmemizdir. (Ahmedî Pürenârî, 1393: 6; Safarî ve Sâdikî, 1391: 363; Recâî, 1353: 326).

Kinayenin çeşitlerinden biri olan ‘mevsuftan kinaye’ yani bir ‘ad’ın herhangi bir sıfatını söyleyerek o ‘ad’ın kendisini kastetmek, şairler için büyük ve bulunmaz bir ifade imkânı yaratmaktadır. Çünkü varlıkların ve kavramların bir veya onunla eş anlamlı birkaç adı olabilir. Dolayısıyla adlar oldukça sınırlıdır. Ama sıfatların durumu böyle değildir. Bir şeyin sıfatları her zaman onun adlarından daha fazladır. Hele şiir dilinde, işin içine bir de teşbih girince sıfatların sayısı alabildiğine çoğalmaktadır. Bu sıfatlar, kinaye yoluyla ad yerine ve ad görevinde kullanılabildiğinden sıfatların sayısınca ad üretme imkânı da ortaya çıkmaktadır. O zaman şair, meramını anlatırken sadece belli adları kullanmak mecburiyetinden kurtuluyor ve ihtiyaç duyduğunda sözünün bağlamına en uygun adları üreterek orada kullanabiliyor.

Bâkî’nin gazellerinde de, kinayenin bu çeşidinden çokça yararlandığı, sevgiliye atfedilen sıfatların aynı zamanda onu adlandırma amacıyla da kullanıldığı görülmektedir. Kinaye yoluyla elde edilen adların sayısı 92’dir (%57,86). Toplam 254 yerde kullanılmış olup, genel sayı içinde %25,76’ya tekabül etmektedir.

Mevsuftan kinaye olan adların hepsi, gramerdeki yapı ve bu yapıya bağlı anlam çerçeveleri yönüyle sevgilinin sıfatı olmak bakımından aynı olmakla birlikte, bunların bir kısmı teşbih yoluyla elde edilmiştir. O yüzden mevsuftan kinaye olan adlaşmış sıfatların iki ayrı başlık altında değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

3.2.2.1. Teşbih İçermeyen Adlaşmış Sıfatlar

Ahmedî Pürenârî (1393: 5), gazelde sevgilinin adlarını konu alan çalışmasında, *“Bazen sevgilinin sıfatlarından biri onun adı yerine kullanılır. Buna nâm-ı vasfî (niteleyici ad) diyoruz. Mahbûb, âşinâ ve nâzenîn gibi.”* demektedir.⁶ Bu özellikteki adlara Türkçede adlaşmış sıfat diyoruz.

Bâkî’nin gazellerinde sevgiliyi adlandırmada kullandığı ve teşbih içermeyen adlaşmış sıfatların sayısı 34 (%21,38) olup, toplam 116 yerde (%11,76) kullanılmıştır (bk. Tablo 3).

Teşbih içermeyen sıfatların adlaşma sürecini aşağıdaki birkaç örnek üzerinde göstermeye çalışalım:

*Birine beñzemez ben sevdüğüm dil-dâr hüsn ile
Cihân içinde çokdur Bâkiyâ gerçi ki âfetler (166/5)*

⁶ Ahmedî Pürenârî (1393: 4-7), söz konusu çalışmasında, sevgilinin adlarını 1. *Nâmhâ-yı Aslî*, 2. *Nâmhâ-yı Teşbihî*, 3. *Nâmhâ-yı İstiârî*, 4. *Nâmhâ-yı Vasfî*, 5. *Kinâye ez-Mevsûf* başlıkları altında incelemiştir. Fakat 2, 4 ve 5. başlıklarda verilen adların hepsi de sıfat olmaları bakımından aynıdır. 4 ve 5. başlıklardaki örnekler ise tamamen birbirinin aynıdır. Bu nedenle biz makalemizde aslı sıfat olan adların hepsini kinaye yoluyla adlandırma başlığı altında topladık. Ama teşbih içeren adlaşmış sıfatları diğerlerinden ayırmak için bu başlığı kendi içinde iki alt başlığa ayırdık.

Sevdüğüm kadd-i bülelden gösterür
Hüb olan elbette kendin gösterür (177/1)

“Sevdüğüm” kelimesi, ilk beyitte sevgilinin adlarından biri olan “dil-dâr”ın sıfatı görevinde kullanılmışken, ikinci beyitte onun yerini alarak ad görevinde kullanıldığı için “geçici ad” olma vasfı kazanmıştır.

'Aceb ey serv-i ser-keş sen ne nahl-i âlem-ârâsın
Ki kaddüñ dikmesidür gökde Tübâ yirde 'ar'ar hem (343/4)

Yola 'azm itmiş ol ser-keş baña yâ Hû dimez bir kez
Çeküp atı başın agyâr ile turmuş vedâ' eyler (82/3)

Burada “ser-keş” kelimesi, ilk beyitte sevgilinin istiareli adlarından biri olan “serv”in sıfatı olarak kullanılmışken, ikinci beyitte onun yerini alarak ad görevinde kullanılmış ve böylece adlaşmıştır.

Hâric vecihden ey sanem-i dil-rübâ hatun
Yazmış kitâb-ı hüsnüñ egerçi kenârını (311/4)

N'ola gelse dil-i mecrûha derd-i dil-rübâdan haz
İder haste ne deñlü nâ-ümîd olsa devâdan haz (223/1)

Aynı şekilde burada da “dil-rübâ” kelimesi, ilk beyitte sevgilinin istiareli adlarından olan “sanem”in sıfatı olarak kullanılmışken, diğerinde bizzat sevgilinin adı görevindedir.

Yukarıdaki üç örnekte görüldüğü üzere, şair, sevgilinin sıfatlarından birini yeri geldikçe onun adı yerine de kullanabilmektedir. Her üç örnekte de sıfatlar herhangi bir teşbih içermemektedir. Sıfatın söylenip, mevsufun yani ismin kastedilmesi, kinayenin bir çeşidi olan ‘mevsuftan kinaye’ye girmektedir.

Tablo 3: Teşbih içermeyen adlaşmış sıfatlar

Sevgilinin adı	Sayı	%	Sevgilinin adı	Sayı	%
'âlî-nazar	1	0,10	hûnî	3	0,30
'ârif-i sâhib-nazar	1	0,10	kadd-i bâlâ	1	0,10
amânsuz	1	0,10	kurbân olduğum	2	0,20
aslı pâk	1	0,10	nâ-mihribân	1	0,10
bî-vefâ	4	0,40	nâzenînâ	1	0,10
cefâ vü cevri bî-pâyân	1	0,10	nâzûk-endâm	1	0,10
dil-rübâ	16	1,62	nesli güzîn	1	0,10
dil-sitân	5	0,50	nev-cevân	6	0,60
ehl-i kemâl	1	0,10			
ela gözliüm	1	0,10	sâde-ruh	1	0,10
gamze-kâr	1	0,10	sâhib-'ayâr	1	0,10
gayret-i hür	1	0,10	sâhib-cemâl	1	0,10
gözleri mestân	2	0,20	ser-keş	1	0,10

<i>gözleri sabr u selâmet mülkini târâc ider</i>	1		<i>sevdiğüm/sevdiği</i>	2	0,20
<i>gözleri şehlá</i>	1	0,10	<i>şüh</i>	29	2,94
<i>gül-efşânlar</i>	1	0,10	<i>tâze cevân</i>	1	0,10
<i>güzel/ler//güzelüm</i>	19	1,92	<i>zî-hil'at-i 'anberîn-giribân</i>	1	0,10
<i>hübân</i>	4	0,40	<i>zübde-i halef</i>	1	0,10
Toplam				116	11,76

3.2.2.2. Teşbih İçeren Adlaşmış Sıfatlar:

Bu adların, bir önceki alt başlıkta değerlendirdiğimiz adlar ile adlaşmış sıfat olmak bakımından aralarında herhangi bir fark yoktur. Fakat bunları, teşbih içermelerinden dolayı ayrı başlık altında ele aldık. Teşbih içeren adlaşmış sıfatlar, teşbih içermeyenlere göre edebî açıdan elbette ki daha değerlidir.

“Bazen şair, sevgilinin boyunu veya başka bir yerini müşebbehunbih ile beraber kullanır ve sevgiliyle konuştuğunda ona bu isimle seslenir veya gıyabında onu bu teşbihle adlandırır; bu kullanım da sevgilinin adı olarak kabul edilir. Çünkü sevgilinin adı yerine kullanılır. *Serv-bâlâ, perî-rûy, mâh-rûy, yâsemîn-bû, kemân-ebürü, şükûfe-rûy gibi.*” (Ahmedî Pürenârî, 1393: 4).

Bâkî'nin gazellerinde sevgiliyi adlandırmada kullandığı ve teşbih içeren adlaşmış sıfatların sayısı 57 (%35,84) olup, toplam 138 yerde (%14,00) kullanılmıştır (bk. Tablo 4).

Teşbih içeren sıfatların adlaşma sürecini aşağıdaki birkaç örnek üzerinde göstermeye çalışalım:

Şâh-ı şükûfe döndi bir sîm-ten nigâra
Her bir nihâl-i mevzûn bir **serv-kad cevâna** (470/2)

Vassâfısın o serv-kadüñ râstı bu kim
Tab '-ı bülend-tarzuña ahsent Bâkiyâ (10/5)

Yukarıdaki ilk beyitte “serv-kad” servi boylu anlamında bir sıfat olup, sevgili için ad olarak kullanılan “cevân”ı nitelemektedir. Fakat aynı sıfat, ikinci beyitte sevgilinin adı olarak kullanılmıştır. Önce sevgilinin boyu serviye teşbih edilerek bir sıfat oluşturulmuş, daha sonra aynı sıfat ad görevinde kullanılarak bir ada dönüştürülmüştür. Buna göre “serv-kad” adı, mevsuftan kinaye yoluyla elde edilmiştir. Yani sevgilinin sıfatı söylenmiş ama sevgilinin kendisi kastedilmiştir.

İlk beyitte sevgili adı olarak yer alan “nigâr”ı niteleyen “sîm-ten” sıfatı da aşağıdaki beyitte adlaştıırılarak kullanılmıştır:

Sîm-tenler cûybâr-ı eşkümi akıtdılar
Der-kenâr olmağ için âb-ı revâna girdiler (182/4)

Aşağıdaki beyitlerde de “gül-izâr” sıfatının adlaşma süreci görülmektedir. İlk beyitte, sevgilinin istiareli adlarından olan “serv”in sıfatı olan “gül-izâr”, ikinci beyitte ad yerine ve ad görevinde kullanılarak adlaşmıştır.

*Sen hâr ile salınmada gülzâr-ı dehrde
Ben zâr olam reva midur ey serv-i gül-'izâr* (180/6)

*Sineme çeksem elifler dâglar yakşam n'ola
Bâkiyâ bir serv-kâmet gül-'izârüm aldılar* (178/5)

Bu son beyitte “gül-'izâr” adının sıfatı görevinde olan “serv-kâmet” de aşağıdaki beyitte adlaştırlarak sevgilinin adı yerine kullanılmıştır:

*Kaçan kim nâz ile reftâr iderler serv-kâmetler
Kopar 'âşıklarûñ başına ol demde kıyâmetler* (166/1)

Bâkî'nin sevgiliyi adlandırmak amacıyla kullandığı teşbih içeren sıfatlar arasında yapı bakımından Türkçe olanların az olmaması da dikkat çekici bir özelliktir: *Boyu serv, çeşmi câdû, gözi âhu, kaşı ya, yüzi hurşîd, yanağı berg-i gül* gibi.

Tablo 4: Teşbih içeren adlanmış sıfatlar

Sevgilinin adı	Sayı	%	Sevgilinin adı	Sayı	%
<i>âfitâb-tal'at</i>	1	0,10	<i>melek-sîmâcuğ</i>	1	0,10
<i>boyu serv</i>	2	0,20	<i>Mesîhâ-dem</i>	1	0,10
<i>boyu şimşâd</i>	4	0,40	<i>perî-çihreler</i>	1	0,10
<i>çeşmi câdû</i>	1	0,10	<i>perî-rû</i>	1	0,10
<i>gamzesi mekkâr</i>	1	0,10	<i>perî-sûret</i>	1	0,10
<i>gonca-dehen</i>	4	0,40	<i>perî-veş</i>	1	0,10
<i>gonca-leb</i>	3	0,30	<i>ruhlârî gülzâr</i>	1	0,10
<i>gözi âhû</i>	3	0,30	<i>saçı Leylâ</i>	3	0,30
<i>gamzesi Tâtâr</i>	1	0,10	<i>saçları sünbül</i>	1	0,10
<i>gül-'izâr</i>	11	1,11	<i>semen-ber</i>	1	0,10
<i>gül-çihre</i>	1	0,10	<i>seng-dil</i>	2	0,20
<i>gül-endâm</i>	1	0,10	<i>serv-bâlâ</i>	1	0,10
<i>hilâl-ebrû</i>	1	0,10	<i>serv-kad</i>	5	0,50
<i>hümâ-pervâz</i>	1	0,10	<i>serv-kâmetler</i>	2	0,20
<i>kaddi kıyâmet</i>	1	0,10	<i>sîb-zekân</i>	1	0,10
<i>kâmeti şimşâd</i>	1	0,10	<i>sîm-ber</i>	2	0,20
<i>kaşı hilâl</i>	1	0,10	<i>sîm-sâ'id</i>	1	0,10
<i>kaşı kemân</i>	4	0,40	<i>sîm-sîmâ</i>	1	0,10
<i>kaşı ya</i>	5	0,50	<i>sîm-tenler</i>	4	0,40
<i>kemân-ebrû</i>	2	0,20	<i>turrası tarrâr</i>	1	0,10
<i>lâle-'izâr</i>	2	0,20	<i>şîrîn-dehen/dehân</i>	3	0,30
<i>lâle-hadler</i>	1	0,10	<i>Yûsuf-likâ</i>	2	0,20
<i>lâle-ruh</i>	2	0,20	<i>yüzi gül</i>	5	0,50
<i>lebi gonca</i>	3	0,30	<i>yüzi gülşen</i>	1	0,10

<i>lebleri mül</i>	1	0,10	<i>yüzi gülzâr</i>	2	0,10
<i>mâh-rû/meh-rû</i>	7	0,71	<i>yüzi hurşîd</i>	1	0,10
<i>meh-likâ</i>	8	0,81	<i>yanağı berg-i gül</i>	1	0,10
<i>meh-rû/mâh-rû</i>	15	1,52	<i>zülfi sâhir</i>	1	0,10
<i>meh-veş</i>	2	0,20			
Toplam				138	14,00

4. Sonuç

Bâkî'nin gazellerinde sevgilinin adlandırılmasını konu alan bu çalışmada, Divan'daki 548 gazelin incelenmesi neticesinde şairin sevgiliyi adlandırmak amacıyla toplam 159 farklı ad kullandığı tespit edildi. Bunların en azından bir bölümünün çoğu zaman birtakım sıfatlar da alarak kendi içinde çeşitlendiği dikkate alındığında, şairin sevgiliyi adlandırma tercihlerinin daha da çoğaldığı görülmektedir. Bu 159 farklı ad toplam 986 yerde kullanılmıştır. Adların kullanım sayısı farklılık göstermektedir: 10 defadan fazla kullanılan ad sayısı 21'dir. Diğerlerinin daha az sayıda kullanıldığı görülmüştür. En fazla kullanılan ad 195 sayısıyla "yâr"dir. 84 adın ise sadece birer defa kullanılmış olduğu tespit edildi.

Şairin sevgiliyi adlandırmak için kullandığı 159 ad, kalıcı adlar ve geçici adlar şeklinde tasnif edildi. Asıl anlamlarında sevgiliyi ifade eden veya sonradan bu özelliği kazananlar "kalıcı adlar" başlığı altında incelendi. Bunların sayısı sadece 7'dir. Fakat toplam 363 yerde bu adlar kullanılmıştır (%36,81). Aslında sevgili adı olmayan ama bir adlaşma sürecinden geçirilerek sevgiliyi adlandırmak amacıyla kullanılanlar ise "geçici adlar" başlığı altında incelendi. Bunların da bir kısmı istiare, diğerleri kinaye yoluyla adlaşmıştır. 159 addan 60'ı (%37,73) istiare yoluyla elde edilmiştir. Bu adlar toplam 369 yerde kullanılmıştır (%37,42). Kinaye yoluyla elde edilen adların sayısının 92 (%57,86) olduğu, bunların 254 (%25,76) yerde kullanıldığı görülmüştür. Bunların bir kısmı teşbih içerdiği için kinaye yoluyla adlaşanlar, kendi içinde teşbih içeren ve teşbih içermeyenler şeklinde tasnif edilerek iki ayrı alt başlık altında değerlendirildi.

Şairin gerek sevgiliyi tasvir ederken veya methederken gerek ona seslenerek kendisine karşı beslediği duygularını dile getirirken gerekse gördüğü muamele nedeniyle serzenişte bulunurken bu farklı adlardan yararlandığı görülmektedir. Hem istiare hem de kinaye sanatının sevgili adları üretmede şaire büyük kolaylık sağladığı kesindir.

Bâkî'nin gazellerinde sevgilinin adlandırılması üzerine yaptığımız bu inceleme, konunun klâsik Türk şiirindeki durumu hakkında da bir fikir vermekle birlikte, başka şairler üzerine yapılabilecek benzer çalışmalarla daha net değerlendirmeler yapılabilecektir.

Kaynaklar

- Ahmedî Pürenârî, Zohre. (1393). “Beresî-i Nâmhâ-yı Ma’sûk der-Gazel”, *Bûstân-ı Edeb Mecelle-yi Şi’r-pejûhî-i Dânişgâh-ı Şîrâz*, Sal 6, Şumâre 3 (Pâyîz), s. 1-20.
- Çermegî Umrânî, Murtazâ. (1387). “Nâmhâ-yı Şâ’irâne-i Ma’sûk der-Gazeliyât-ı Hâkânî, Nizâmî ve Sa’dî”, *Kâviş-nâme Fasl-nâme-i İlmî-Pejûhişî*, Sâl 9, Şumâre 17, s. 293-320.
- Gozârî, Mircelâleddin. (1368). “Niğâhî be-İstiâre-i Kinâyî ve Sâhtâr-ı Ân”, *Keyhân-ı Ferhengî*, Şumâre 70, s. 23-24.
- Hazrî, Ali ve Resul Bellâvi ve Ma’sûme Fethî-makdem. (1396). “Mutâla’a-i Tatbikî-i Sâhtâr-ı Kinâye der-Zebân-ı Farsî vu Arabî”, *Pejûhiş-nâme-i Nakd-ı Edebî vu Belâgat*, Sâl 6, Şumâre 1, s. 89-106.
- <https://www.vajehyab.com/dekhoda/جانان> (Son Erişim Tarihi: 23.03.2018)
- <https://www.vajehyab.com/dekhoda/جانانه> (Son Erişim Tarihi: 23.03.2018)
- İpekten, Haluk. (1994). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kahrâmânî Ferd, Tâhire ve Ali Muhammed Poştdâr. (1394). “Beresî-i Kinâye der-Mukaddime-i Şâh-nâme”, *Ulûm-ı Edebî (Fasl-nâme-i Dânişkede-i Edebiyât u Ulûm-ı İnsânî-i Dânişgâh-ı Kum)*, Sâl 5, Şumâre 7, s. 139-160.
- Korkmaz, Zeynep: *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, 2. baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- Küçük, Sabahattin. (1994). *Bâkî Divânı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mîrsâdîkî (Zulkadr), Meymenet. (1376), *Vâje-nâme-i Huner-i Şâ’irî*, Çâp-ı Devvum (hemrâh bâ-efzûdehâ), Tahrân: Kitâb-ı Mehnâz.
- Öztürk, Furkan. (2016). *Bâkî Divanı Sözlüğü Bağlamalı Dizin ve İşlevsel Sözlük*, 2 Cilt, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Recâî, Muhammed Halil. (1353). *Me’âlimu’l-Belâğa der-‘İlm-i me’ânî vu Beyân u Bedî’*, Çâp 2, Şîrâz: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Pehlevî.
- Safârî, Esed ve Muhammed Sâdîkî. (1391). “Kinâye der-Âyine-i Şi’r-i Zahîruddîn-i Fâryâbî”, *Fasl-nâme-i Tahassusî-i Zebân u Edebiyât-ı Fârsî*, Şumâre 14, S. 355-368.
- Saraç, M. A. Yekta. (2001) *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 2. baskı, İstanbul: Bilimevi Yayınları.
- Sefercioğlu, M. Nejat. (2001). *Nev’î Divanı’nın Tahlili*, 2. baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. (2012). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı*, 19. baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihad. (1964). *Şeyhî Divanı’nı Tetkik*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihad. (1981). *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tolasa, Harun. (2001). *Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası*, 2. baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Vahîdiyân Kâmyâr, Takî. (1389) “Kinâye, Nakkâşî-i Zebân”, *Nâme-i Ferhengistân*, Şumâre 8, s. 55-69.

